

УДК 341.215.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.89>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ

Воєводін І.С.,*аспірант, викладач кафедри міжнародного і**європейського права**юридичного факультету**Харківського національного університету**імені В.Н. Каразіна*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3026-474X>

Воєводін І.С. Міжнародно-правовий механізм захисту екологічних прав корінних народів.

У статті досліджено особливості міжнародно-правового механізму захисту екологічних прав корінних народів. Акцентовано увагу на особливій вразливості корінних народів та громад до погіршення стану довкілля та зміни клімату через їхній тісний зв'язок із навколишнім середовищем, землею та природними ресурсами. Проаналізовано низку універсальних міжнародно-правових актів, які безпосередньо стосуються захисту екологічних прав корінних народів, як-от Конвенція МОП № 107 про захист та інтеграцію корінного та іншого населення 1957 р., Конвенція МОП № 169 про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р., Декларація ООН про права корінних народів 2007 р. тощо. Висвітлено діяльність таких органів і спеціальних процедур ООН як Комітет ООН з прав людини, Комісія міжнародного права ООН, Постійний форум з питань корінних народів, Спеціальний доповідач з прав людини і навколишнього середовища, Спеціальний доповідач з прав корінних народів щодо заохочення і захисту прав корінних народів в екологічній сфері.

Увагу приділено регіональним системам захисту екологічних прав корінних народів. Проаналізовано положення низки відповідних регіональних міжнародно-правових актів: Американська конвенція з прав людини 1969 р., Резолюція організації американських держав «Про особливий захист корінного населення. Дії щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією» 1972 р., Американська декларація прав корінних народів 2016 р., Резолюція Міжамериканської комісії з прав людини № 3/21 «Надзвичайна кліматична ситуація: обсяг міжамериканських зобов'язань щодо прав людини» 2021 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Резолюція «Про права громад корінних народів в Африці» 2000 р., Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи 2400 «Боротьба з нерівністю у праві на безпечне, здорове та чисте довкілля» 2021 р. тощо. Охарак-

теризовано особливості інституційного механізму та висвітлено релевантну прецедентну практику Африканської та Міжамериканської систем захисту прав людини щодо захисту порушених екологічних прав корінних народів. Відповідно до означеної проблематики було вироблено відповідні висновки і рекомендації.

Ключові слова: «довкілля», «екологічні права», «захист», «корінні народи», «навколишнє середовище», «права людини».

Voyevodin I. International legal mechanism for the protection of the environmental rights of indigenous peoples.

The article explores the peculiarities of the international legal mechanism for the protection of the environmental rights of indigenous peoples at the international level. Attention is focused on the special vulnerability of indigenous peoples and communities to environmental degradation and climate change due to their close connection with the environment, land and natural resources. A number of universal international legal acts that directly relate to the protection of the environmental rights of indigenous peoples are analyzed, such as the ILO Convention No. 107 on Indigenous and Tribal Populations of 1957, the ILO Convention No. 169 on Indigenous and Tribal Peoples of 1989, the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples of 2007, etc. The activities of such bodies and special procedures of the UN as the Human Rights Committee, the International Law Commission, the Permanent Forum on Indigenous Issues, the Special Rapporteur on Human Rights and the Environment, the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples regarding the promotion and protection of the rights of indigenous peoples in the environmental sphere are highlighted.

Attention is paid to regional systems of protection of environmental rights of indigenous peoples. The provisions of a number of relevant regional international legal acts were analyzed: the American Convention on Human Rights of 1969, the Resolution of the Organization of American States "On Special

Protection for Indigenous Populations. Action to Combat Racism and Racial Discrimination" of 1972, the American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples of 2016, the Inter-American Commission on Human Rights Resolution No. 3/21 "Climate Emergency: Scope of Inter-American human rights obligations" of 2021, the African Charter on Human and Peoples' Rights of 1981, the Resolution "On the Rights of Indigenous Peoples' Communities in Africa" of 2000, the Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 2400 "Combating inequalities in the right to a safe, healthy and clean environment" of 2021, etc. The features of the institutional mechanism are characterized and the relevant precedent practice of the African and Inter-American human rights protection systems regarding the safeguarding of violated environmental rights of indigenous peoples is highlighted. In accordance with the problems specified, appropriate conclusions and recommendations were made.

Key words: "environment", "environmental rights", "protection", "indigenous peoples", "environment", "human rights".

Постановка проблеми. Загально визнаним є той факт, що біологічне різноманіття неможливо зберегти без культурного різноманіття і що довгострокова безпека продуктів харчування та ліків залежить від підтримки цього складного взаємозв'язку. Також зростає усвідомлення того, що культурне різноманіття є таким же важливим для еволюції цивілізації, як біорізноманіття для біологічної еволюції. Просування однорідних культур становить серйозну загрозу виживанню людства на обох фронтах [1].

Вважається, що корінні народи представляють близько 5000 різних культур. На планеті налічується приблизно 370 мільйонів представників корінних народів, які займають 20 відсотків території Землі. Таким чином, на корінні народи світу припадає значна частина культурного розмаїття світу, хоча вони становлять чисельну меншість [2]. Інуйти в Арктиці, масаї в Африці, майя в Північній і Центральній Америці, мапуче в Чилі, хуарані в Еквадорі та саами в Північній Європі – це лише деякі з них [3, с. 90]. Законом України «Про корінні народи України» від 2021 р. у ст. 1 такими народами визнаються кримські татари, караїми та кримчаки [4].

На міжнародному універсальному рівні відсутня юридично-обов'язкова угода, якою було б урегульовано статус корінних народів та, відповідно, немає офіційного визначення терміну «корінні народи». У Декларації Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права корінних народів 2007 р. також не закріплено дефініції цього поняття [5]. Як зауважує Є. Самойленко, міжнародно-правові акти використовують, окрім зазначеного, такі поняття як-от «корінне населення», «населен-

ня, яке веде племінний чи напівплемінний спосіб життя», «аборигени» тощо [6, с. 209]. Відповідно до визначення Міжнародної організації праці (далі – МОП), корінними народами є люди в незалежних країнах, які вважаються такими через їхнє походження від населення, яке населяло країну або географічний регіон під час завоювання чи колонізації чи встановлення нинішніх державних кордонів, і які, незалежно від правового статусу, зберігають деякі або всі власні соціальні, економічні, культурні та політичні інститути [7].

У різних культурах корінні народи часто мають глибокі соціальні, культурні та духовні зв'язки зі своїми «землями» – термін, який охоплює території корінних народів загалом, включаючи наземне, водне та пов'язане з ними духовне середовище, а їхні засоби до існування, здоров'я та добробут тісно пов'язані з такими видами діяльності, як полювання, рибальство, скотарство, пошук їжі, дрібне сільське господарство, а також методами управління землею та водою, які розвивалися протягом багатьох поколінь [8, с. 533]. Постійний форум з питань корінних народів визначає тісний зв'язок з територіями та навколишніми природними ресурсами одним із критеріїв застосування до народів терміну «корінні» [9]. На цьому зв'язку наголошує і стаття 25 Декларації 2007 р. [5].

Корінні народи належать до тих груп, які непропорційно потерпають від впливу погіршення стану довкілля, при цьому найменше сприяючи цьому процесу. Тісний зв'язок із землею та довкіллям робить їх залежними від екосистем, які особливо схильні до наслідків зміни клімату та екстремальних погодних явищ, таких як повені, посухи, хвилі спеки, лісові пожежі та циклони. З огляду на це, дотримання і забезпечення екологічних прав корінних народів набуває особливої актуальності, особливо у світлі стрімкої зміни клімату, а їхня залежність від землі та природних ресурсів робить їх одними з найбільш вразливих категорій осіб у світі.

У зв'язку з цим, постає необхідність у дослідженні питання щодо міжнародно-правового захисту екологічних прав корінних народів.

У вітчизняній міжнародно-правовій доктрині питання щодо захисту прав корінних народів в екологічній сфері не було предметом єдиного комплексного дослідження, а зазначені права досліджувалися лише фрагментарно. Спираючись на вищезазначене, означена проблематика становить для нас окремий науковий інтерес.

Стан наукового дослідження теми. У науці міжнародного публічного права питанню захисту прав людини на універсальному та регіональному рівнях було присвячено увагу в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: М. Баймуратов, М. Буроменський, В. Гутник, Т. Сироїд, Л. Фоміна, І. Шуміло, М. Барнетт, М. Кларксон, Б. Корнелл, Дж. Мун, Є. Реньов, Д. Сігель, С. Уї-

льямс, М. Фрідман, С. Хедберг, А. Шапіро та ін. Окремі питання щодо захисту екологічних прав, досліджувалися в роботах С. Атапатту, Е. Баруме, М. Васильєва, Л. Калищук, І. Каракаша, М. Краснової, М. Медведевої, О. Задорожнього, М. Станішевського, С. Тернера та ін. Окремо слід виділити внесок Дж. Нокса та Д. Бойда – спеціальних доповідачів Ради з прав людини ООН з питання про зобов'язання в галузі прав людини, пов'язані з користуванням безпечним, чистим, здоровим і стійким навколишнім середовищем, які за останнє десятиліття провели значний обсяг роботи щодо дослідження проблематики захисту прав людини, зокрема корінних народів, в екологічній сфері, їх заохочення та популяризації.

Метою дослідження є надання характеристики міжнародно-правового механізму захисту екологічних прав корінних народів на універсальному та регіональному рівнях.

Задля досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

- проаналізувати міжнародно-правові акти та механізми щодо захисту екологічних прав корінних народів на міжнародному універсальному рівні;

- розкрити організаційно-правовий механізм захисту прав корінних народів в екологічній сфері в межах регіональних систем захисту прав людини;

- висвітлити релевантну судову практику регіональних та універсальних міжнародних судових установ;

- зробити відповідні висновки та рекомендації.

Основні результати дослідження. На думку Л. Уоттерса (L. Watters), сучасними викликами, з якими стикаються корінні народи, є зростаючий попит на природні ресурси, збільшення кількості населенні та розвиток міжнародної торгівлі. Оскільки культура корінних народів часто безпосередньо залежить від природних ресурсів, зазначені чинники стають причинами змін, які можуть завдати довготривалої, навіть постійної шкоди навколишньому середовищу [10, с. 239], що ставить під загрозу можливість реалізації їхніх основоположних прав.

На міжнародному універсальному рівні питання щодо захисту екологічних прав корінних народів постійно знаходиться у полі зору ООН та її спеціалізованих установ. Л.М. Грем (L. Graham) та Н. Фрідрікс (N. Friederichs) зауважують, що першим міжнародним органом, який поставив на порядок денний питання щодо міжнародного захисту прав корінних народів, була МОП, зусиллями якої у 1957 р. було прийнято Конвенцію № 107 про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя. Однак на їхню думку, ця угода містила низку суттєвих недоліків, зокрема через її асиміляційний характер (зосередження на інтеграції

корінних народів у суспільство відповідних країн) та розробку тексту конвенції без залучення корінних народів безпосередньо [11, с. 2]. Частина II Конвенції під назвою «Земля» визнає право власності корінних громад на землі, які це населення традиційно займає (ст. 11), забороняє виселення таких громад з їхніх земель без їхньої вільної згоди (за певними винятками, що обумовлені національними законами, міркуваннями національної безпеки, інтересами національного економічного розвитку чи здоров'ям зазначених народів), передбачає компенсацію у вигляді земель негіршої якості або грошових відшкодувань (ст. 12) та закріплює обов'язок держав надати корінним народам необхідну кількість землі для забезпечення потреб їхнього нормального існування та сприяння розвитку земель, які вже знаходяться в їхній власності (ст. 14) [12].

Усунути недоліки та розвинути положення Конвенції № 107 була покликана Конвенція МОП № 169 про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах 1989 р. (далі – Конвенція № 169), у преамбулі якої визнається, що в багатьох частинах світу корінні народи не можуть користуватися своїми основними правами тією самою мірою, що й решта населення держав, у яких вони живуть, що обумовлює необхідність додаткового захисту. Однією із передумов розробки і прийняття Конвенції № 169 стала необхідність виключення припущень Конвенції № 107 про те, що корінні народи мають бути інтегровані у ширше суспільство та що рішення стосовно їхнього розвитку повинна приймати держава [13]. На відміну від цього підходу, Конвенція № 169 у ст. 7 (1) базується на твердженні про те, що корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя, утворюють окремі, самостійні суспільства «з правом визначати власні пріоритети для процесу розвитку, оскільки це впливає на їхнє життя, переконання, інституції та духовне благополуччя, а також на землі, які вони займають або іншим чином використовують, і здійснювати контроль, наскільки це можливо, над їхнім власним економічним, соціальним і культурним розвитком». На держави, у свою чергу, покладається обов'язок проводити дослідження щодо екологічного впливу на корінні народи (ст. 7 (3)) та забезпечувати захист і збереження довкілля територій корінного населення (ст. 7 (4)). Такі заходи повинні проводитися у співпраці із зацікавленими народами. Окрім зазначеного, Конвенція № 169 також гарантує права на такі традиційні види діяльності, як полювання, рибальство і збиральництво (ст. 23 (1)) [7].

Декларація ООН про права корінних народів, прийнята Генеральною Асамблеєю в 2007 р. (Резолюція 61/295), встановлює універсальні рамки мінімальних стандартів для виживання, гідності та благополуччя корінних народів світу, а також

детально тлумачить існуючі стандарти прав людини та основних свобод через призму захисту корінних народів. У преамбулі Декларації повага до знань, культури, звичаїв та традицій корінного населення визнається безпосередньою передумовою, що сприяє сталому та справедливому розвитку та належному управлінню навколишнім середовищем. Стаття 29 визнає право корінних народів на збереження та захист навколишнього середовища та продуктивних можливостей своїх земель, територій та ресурсів. Держави, у свою чергу, повинні розробляти і здійснювати відповідні програми допомоги корінним народам без жодної дискримінації. Окрім цього, корінні народи наділяються правом самостійно визначати та розробляти пріоритети та стратегії розвитку або використання своїх земель, територій та інших ресурсів, а держави повинні шляхом добросовісної співпраці і консультацій отримувати згоду відповідних корінних народів перед схваленням будь-якого проекту, який може вплинути на зазначені вище елементи та забезпечити ефективні механізми для відшкодування завданих збитків та вжиття відповідних заходів для пом'якшення несприятливого впливу, зокрема екологічного характеру (ст. 32) [5].

Спеціальний доповідач Ради з прав людини ООН з питань прав людини та навколишнього середовища у 2018 р. представив доповідь щодо правозахисних зобов'язань, що стосуються користування безпечним, чистим, здоровим і стійким навколишнім середовищем (A/HRC/37/59). У ній було представлено 16 рамкових принципів, які встановлюють основні зобов'язання держав відповідно до основних засад прав людини в тій мірі, в якій вони стосуються користування безпечним і здоровим навколишнім середовищем. Зокрема, принцип 15 розвиває зобов'язання держав стосовно захисту навколишнього середовища в інтересах корінних народів, а саме:

- визнавати та захищати їхні права на землі, території та ресурси, якими вони традиційно володіли, займали або використовували;
- проводити з ними консультації та отримувати вільну, попередню та інформовану згоду перед їх переселенням, або вжиттям чи схваленням будь-яких інших заходів, які можуть мати вплив на землі, території чи ресурси корінних народів;
- поважати та захищати їхні традиційні знання та практику щодо збереження та сталого використання їхніх земель, територій та ресурсів;
- забезпечувати справедливий та неупереджений розподіл вигоди від діяльності, пов'язаної з цими землями, територіями чи ресурсами [14].

Окремо слід наголосити на тому, що ООН розглядала екологічні права корінних народів через призму впливу збройних конфліктів. Після майже десятиліття роботи двох спеціальних доповідачів з питань захисту навколишнього середовища у

зв'язку зі збройними конфліктами, у 2022 р. Комісія міжнародного права ООН ухвалила Проект однойменних принципів. Принцип 5, що стосується захисту навколишнього середовища корінних народів, покладає на держави, міжнародні організації та інші відповідні суб'єкти обов'язок вживати належних заходів у разі збройного конфлікту для захисту навколишнього середовища земель і територій, які населяють або традиційно використовують корінні народи. У разі, якщо така шкода була завдана, держави повинні проводити належні та ефективні консультації та співпрацювати з відповідними корінними народами за допомогою відповідних процедур і, зокрема, через свої власні представницькі установи [15].

Універсальним договірним органом ООН, що захищає громадянські та політичні права всіх осіб без жодної дискримінації, є Комітет з прав людини, якій здійснює нагляд за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. його державами-учасницями [16]. Безпосередньо сам Пакт не стосується а ні екологічних прав людини, а ні екологічних прав корінних народів, проте захист таких прав може здійснюватись через статтю 27 (право меншин на користування своєю культурою) [17]. Означене підтверджується у практиці Комітету з прав людини, зокрема, повідомлення *Lubicon Lake Band v. Canada* 1984 р. стосувалося групи корінного населення, чії права були порушені через розробку нафти та газу на землях, які традиційно використовувалися племенем, що призвело до руйнування навколишнього середовища, в процесі якого було порушено низку прав, захищених Пактом. Постановляючи, що мало місце порушення статті 27, Комітет посилався про історичну несправедливість, яка сприяла порушенню прав, закріплених у статті 27, що були достатньо серйозними для того, щоб поставити під сумнів здатність громади вижити (п. 33) [18]. У своєму Загальному зауваженні № 23 щодо прав меншин (1994 р.), Комітет зазначив, що право на культуру згідно зі статтею 27 проявляється в багатьох формах, включаючи особливий спосіб життя, пов'язаний з використанням землі та ресурсів, особливо у випадку корінних народів, зокрема рибальство або полювання, і право жити в заповідниках, які охороняються законом (п. 7) [19].

З огляду на необхідність сприяти діалогу та співпраці між ними державами-членами, та установами ООН, у 2000 р. резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН (ЕКОСОП) 2000/22 було засновано Постійний форум з питань корінних народів – дорадчий орган, що складається з 16 експертів, який наділений повноваженнями надавати експертні поради, рекомендації та консультації з питань корінних народів ЕКОСОП, а також програмам, фондам і установам ООН щодо їхнього економічного та соціального розвитку, культури,

навколишнього середовища, освіти, охорони здоров'я та прав людини [20, с. 12]. Форумом проводяться щорічні сесії з акцентом на спеціальних тематиках, зокрема «Зміна клімату, біокультурне різноманіття та засоби до існування: керівна роль корінних народів і нові виклики» 2008 р., «Коллективні права корінних народів на землі, території та ресурси» 2018 р., «Корінні народи, здоров'я людини, планетарне та територіальне здоров'я та зміна клімату: підхід, що ґрунтується на правах людини» 2023 р. тощо [21].

У 2001 році Комісія з прав людини вирішила призначити Спеціального доповідача з прав корінних народів у межах системи тематичних спеціальних процедур. Останній раз його мандат було продовжено у 2022 р. Ним, зокрема, передбачається участь Спеціального доповідача у відповідних міжнародних діалогах і політичних форумах щодо прав корінних народів і пов'язаних з ними питань, у тому числі щодо наслідків зміни клімату для корінних народів (п. 3). Окрім іншого, Спеціальний доповідач проводить дослідження, результати яких узагальнюються у відповідних тематичних та щорічних доповідях Раді з прав людини ООН (п. 2 (j)) [22]. Зокрема, у 2017 р. було представлено доповідь A/HRC/36/46, в якій мандатарієм було розглянуто екологічні права корінних народів в контексті вливу на них зміни клімату та кліматичного фінансування [23].

Щодо європейського регіону, Р. Гроуте (R. Grote) у своїй статті «На околиці Європи: корінні народи Європи, про яких майже забули» пише, що поняття «корінні народи» або «корінні меншини» рідко використовується стосовно корінних мешканців певних територій Європи. Європейські нації виникли в складному історичному процесі, який характеризувався прийняттям важливих елементів римського та грецького правового та політичного мислення, прихильністю до християнства та тривалою боротьбою за владу між конкуруючими феодалами та династичними суперниками, яка згодом була замінена напруженим протистоянням між суверенними національними державами. Усі ці процеси відбувалися на тлі значної політичної, релігійної та культурної однорідності, через що питання щодо поділу населення на корінне та некорінне втратило свою актуальність [24, с. 426-427].

У той час як захист етнічних, національних, мовних та інших меншин привертає все більше уваги з боку європейських політиків, юристів і науковців і навіть став предметом спеціальної регіональної рамкової конвенції, розробленої під егідою Ради Європи [25], ситуація з корінними народами, їхніми потребами та правами, зокрема екологічними, наразі не знаходяться на порядку денному європейського політико-правового дискурсу.

Тим не менш, у Резолюції 2400 (2021 р.) «Боротьба з нерівністю у праві на безпечне, здорове

та чисте довкілля» Парламентська асамблея Ради наполягає на необхідності використання знань та досвіду корінних народів, що були накопичені протягом століть, під час нормотворчого процесу з метою пріоритетизації навколишнього середовища у майбутньому. Це обумовлено тим, що традиції корінних народів зберегли найсильніші зв'язки та повагу до живого світу та є менш антропоцентричними, ніж інші (п. 13.1). Країни, в яких проживають корінні народи, мають проводити відповідні консультації та забезпечувати участь останніх у прийнятті рішень, що стосуються їхніх земель і способів життя, переконавшись, зокрема, щоб заходи, вжиті з метою захисту навколишнього середовища (як-от вітрові електростанції або «зелене» будівництво) не впливають на їхнє життя та засоби до існування (п. 13.2) [26].

В контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне висвітлити практику регіональних правозахисних систем з точки зору захисту екологічних прав корінних народів, найбільш активною і прогресивною з яких, є міжамериканська система захисту прав людини, зазначає Л. Хейнямякі (L. Heinämäki) [27, с. 175]. Це обумовлено тим фактом, що цей регіон, зокрема його латиноамериканська частина, є домівкою для більшості корінних народів світу [28, с. 10].

У резолюції «Про особливий захист корінного населення. Дії щодо боротьби з расизмом і расовою дискримінацією» 1972 р. Міжамериканська комісія з прав людини підтвердила, що з історичних причин і на основі моральних і гуманітарних принципів держави мають священний обов'язок надавати особливий захист корінним народам [29]. У своїй доповіді про ситуацію з правами людини в Гватемалі за 1993 р. Комісія заявила: «З точки зору прав людини маленьке кукурудзяне поле заслуговує такої ж поваги, як і приватна власність людини, яку отримує банківський рахунок чи сучасна фабрика» [30], таким чином наголосивши на необхідності особливого захисту прав корінних народів на їхні землі та ресурси, оскільки повна реалізація цього права передбачає не лише захист економічної одиниці, а й захист прав таких громад, економічний, соціальний і культурний розвиток яких базується на їхніх відносинах із землею [31].

У 2016 р. Генеральна асамблея Організації американських держав (далі – ОАД) прийняла Американську декларацію прав корінних народів, яка стала першим регіональним міжнародним актом щодо заохочення та захисту прав представників корінних народів, яких у регіоні налічується близько 50 мільйонів [32].

Стаття 19 Декларації, яка має назву «Право на охорону здорового довкілля», закріплює низку прав екологічного характеру:

1. Право жити в гармонії з природою та право на здорове, безпечне і стійке довкілля, що є

головними передумовами повноцінної реалізації права на життя, свободу віросповідання та світогляду та право на колективний добробут;

2. Право зберігати, відновлювати та захищати навколишнє середовище, а також у раціональний спосіб управляти своїми землями, територіями та ресурсами;

3. Право на захист від ввезення, залишення, розсіювання, транзиту, невибіркового використання або зберігання будь-яких шкідливих речовин, які можуть мати негативний вплив на означені громади, землі, території та ресурси;

4. Право на збереження та захист навколишнього середовища, продуктивних можливостей його елементів [33].

Резолюція Міжамериканської комісії з прав людини № 3/21 «Надзвичайна кліматична ситуація: обсяг міжамериканських зобов'язань щодо прав людини» 2021 р. містить розділ IV, присвячений правам корінних народів, племінних громад, осіб африканського походження і селян або тих, хто працює в сільській місцевості в умовах зміни клімату. У ньому було визначено низку прав зазначених категорій, ефективний захист яких знаходиться під загрозою через вплив кліматичної кризи, а саме: право на життя, особисту недоторканність, свободу вираження поглядів, захист сімейного життя, воду, їжу, здорове довкілля, комунальну власність, свободу використання насіння, традиційні форми виробництва продуктів харчування тощо (п. 23, 26). Корінні народи мають бути залучені до розробки планів дій, державної політики, норм та проектів, що прямо чи опосередковано пов'язані із боротьбою проти зміни клімату, з урахуванням їхніх знань і традицій (п. 24), а за умови порушення їхніх прав їм гарантується право на ефективний судовий захист і судові гарантії, зокрема щодо відшкодування матеріальної та нематеріальної шкоди, заходи сатисфакції, гарантії неповторення (п. 25) [34].

Інституції ОАД також дотичні до захисту прав корінних народів в екологічній сфері. У 1990 р. Міжамериканська комісія з прав людини заснувала першу в своїй історії спеціальну процедуру – Офіс спеціального доповідача з прав корінних народів, з метою приділити увагу корінним народам Америки, які є особливо вразливими до порушень прав людини, а також зміцнити, сприяти, та систематизувати власну роботу у цій сфері. Доповідач відвідує країни-члени ОАД, консулює Комісію щодо розгляду індивідуальних петицій, справ і запитів про тимчасові та запобіжні заходи, які стосуються прав корінного населення, а також проводить дослідження і представляє щорічні та тематичні доповіді, серед яких слід виділити наступні: «Права корінних народів і народів, які ведуть племінний спосіб життя, на землі своїх предків і природні ресурси» 2009 р., «Корінні народи в добровільній ізоляції та початковому контакті

в Америці» 2013 р. та «Корінні народи, громади африканського походження, видобувна промисловість» 2016 р. [35].

Головним судовим органом Міжамериканської системи захисту прав людини є Міжамериканський суд з прав людини, значна частина прецедентної практики якого стосується захисту общинної землі та ресурсів корінних народів відповідно до статті 21 Американської конвенції з прав людини 1969 р. (право на приватну власність), вказуючи на важливість захисту навколишнього середовища та природних ресурсів громадам корінного населення як невід'ємної частини їхніх тисячолітніх традицій [36].

У рішенні Міжамериканського суду з прав людини у справі *Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua* 2001 р. міститься теза про те, що «Тісні зв'язки корінних народів із землею слід визнавати та розуміти як фундаментальну основу їхніх культур, духовного життя, цілісності та економічного виживання. Для корінних громад їхні відносини з землею є не просто питанням володіння та виробництва, а матеріальним і духовним елементом, яким вони повинні повноцінно користуватися для того, щоб зберегти свою культурну спадщину та передати її майбутнім поколінням» (п. 149). Окрім цього, суд зазначив, що володіння землею повинно бути достатнім для громад корінного населення, які не мають реального права власності на землю, щоб отримати офіційне визнання такої власності та його подальшої реєстрації (п. 151) [37]. Аналогічна теза міститься і в рішенні у справі *Yakye Axa Indigenous Community vs Paraguay* 2005 р. (п. 154) [38].

У рішенні *Indigenous Communities Members of the Lhaka Honhat Association vs. Argentina* 2020 р. Суд постановив, що Аргентина порушила автономне право на здорове довкілля, власність корінних громад, культурну самобутність, їжу та воду через неефективність державних заходів щодо припинення діяльності, яка завдавала шкоди цим правам, вперше проаналізувавши їх на предмет відповідності положенням ст. 26 Американської конвенції з прав людини, яка вимагає від держав вживати заходів для досягнення повної реалізації прав, викладених у Конвенції [39]. Рішення постановило вжити конкретні заходи відшкодування для їх відновлення, включаючи дії щодо доступу до їжі та води належної якості та відновлення лісових ресурсів (п. 370 (12)) [40].

Питання захисту прав корінних народів в екологічній сфері має особливу актуальність і для Африканського регіону. Чисельність корінного населення Африки оцінюється приблизно в 50 мільйонів осіб, багато з них стикаються з численними викликами, як-от позбавлення земель, територій і ресурсів, примусова асиміляція до способу життя домінуючих груп, маргіналізація, бідність і неписьменність [41]. З метою захисту і

просування прав корінних народів і громад у країнах-членах Африканського Союзу відповідно до Резолюції щодо прав громад корінних народів в Африці 2000 р. було створено Робочу групу з питань корінного населення/громад в Африці, яка є одним із спеціальних механізмів, що функціонують під егідою Африканської комісії з прав людини та народів [42].

У 2003 р. Робоча група підготувала свій звіт, в якому дійшла висновку про те, що: в Африці є корінні народи, які зазнають впливу дискримінації та яким Африканська Хартія прав людини і народів надає особливий захист. У Звіті зазначається, що захист прав на землю та природні ресурси є фундаментальним для виживання корінних громад в Африці, і такий захист стосується як статей 20, 21, 22, так і ст. 24 Африканської хартії. Стосовно права на сприятливе навколишнє середовище, звіт містить припущення про те, що «загроза Африці походить з-за меж континенту, отже, необхідно прийняти законодавство та вжити інших заходів, щоб запобігти міжнародному скиданню токсичних відходів та інших відходів із промислово розвинених країн» [43, с. 21, 76].

Центральним стрижнем інституційної системи Африканського союзу щодо захисту прав людини, зокрема екологічних, є Африканська комісія з прав людини і народів, яка є квазісудовим органом, створеним Африканською хартією прав людини і народів 1981 р., що відповідає за її моніторинг [44]. Однією зі знакових справ, пов'язаних з деякими екологічними проблемами і розглянутих Африканською комісією, була справа *The Social and Economic Rights Action Center, et al. v. Nigeria 2001 р.*, більш відома як «справа Огоні». Комісія встановила, що Нігерія порушила ст. 16 і 24 Хартії через забруднення ґрунту, води і повітря, що завдало шкоди здоров'ю корінному народу Огоні. Було встановлено, зокрема, що ст. 24 Хартії накладає на державу зобов'язання вживати розумних заходів для «запобігання забрудненню та екологічній деградації, сприяння збереженню та забезпеченню екологічно стійкого розвитку та використання природних ресурсів» [45]. Забруднене і спотворене навколишнє природне середовище не може розглядатися як відповідна задовільного життєвому рівню і розвитку, цей провал концепції екологічної рівноваги шкідливий як для фізичного, так і морального здоров'я [46, с. 88-89].

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можемо зробити висновок, що корінні народи мають тісний зв'язок із землею, природними ресурсами та довкіллям, що було підтверджено як у міжнародно-правових актах, так і в практиці міжнародних правозахисних органів. У зв'язку з цим, важливого значення набуває питання захисту екологічних прав корінних народів, порушення яких може мати негативний вплив на здійснення ними своїх фундаментальних прав і свобод

людини. В межах таких міжнародних міжурядових організацій як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Рада Європи, Організація американських держав, Африканський Союз, тощо прийнято низку резолюцій та інших актів, зокрема Конвенцію МОП № 107 1957 р. та Конвенцію № 169 1989 р., Декларацію ООН про права корінних народів 2007 р., Американську декларацію прав корінних народів 2016 р. тощо, в яких закріплені положення, що стосуються захисту екологічних прав корінних народів. З огляду на особливу вразливість членів корінних громад до зміни клімату та їхньої залежності від стану довкілля, на міжнародному універсальному і регіональному рівнях було створено низку органів та інституцій, діяльність яких направлена на захист і дотримання прав корінних народів, зокрема в екологічній сфері, зокрема Постійний форум з питань корінних народів, Спеціальний доповідач Ради ООН з прав людини з прав корінних народів, Офіс спеціального доповідача з прав корінних народів Міжамериканської комісії з прав людини, Робоча група з питань корінного населення/громад в Африці тощо.

Окрім означеного, міжнародні судові та квазі-судові інституції як-от Комітет з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканська комісія та Африканський суд з прав людини і народів неодноразово розглядали справи щодо захисту порушених екологічних прав корінних народів через захист їхніх культурних прав (*Lubicon Lake Band v. Canada*), права на володіння землею (*Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua*) і, безпосередньо, права на здорове довкілля (*Indigenous Communities Members of the Lhaka Honhat Association vs. Argentina; The Social and Economic Rights Action Center, et al. v. Nigeria*). В той же час, наголосимо на тому, що чи не єдиними юридично-обов'язковими міжнародно-правовими актами, що присвячені безпосередньо правам корінних народів, залишаються конвенції МОП, невелика кількість ратифікацій яких актуалізує питання про необхідність розробки і прийняття комплексної міжнародної угоди про права корінних народів, окремі положення якої доцільно присвятити захисту їхніх екологічних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UNHCHR Leaflet No 10: Indigenous Peoples and the Environment. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuideIPleaflet10en.pdf> (дата звернення: 21.07.2023).
2. Indigenous peoples and environment. URL: <https://www.un.org/devel/development/desa/indigenouspeoples/mandated-areas1/environment.html> (дата звернення: 16.04.2023).
3. Galárraga M. Exploring the connection between indigenous peoples' human rights

- and international environmental law. *Revista Chilena de Derecho y Ciencia Política*. 2018. Vol. 9, №2. Pp. 92–153.
4. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 р. № 1616-IX: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 21.07.2023).
 5. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (Resolution A/61/295 adopted by the General Assembly on 13 September 2007). URL: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf (date of access: 10.07.2023).
 6. Самойленко Є. Поняття «корінний народ» та питання визнання статусу корінних народів у міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 209–212.
 7. Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C169,/Document (date of access: 28.05.2023).
 8. Ford J.D., King N., Galappaththi E.K., Pearce T., McDowell G., Harper S.L. The Resilience of Indigenous Peoples to Environmental Change. *One Earth*. 2020. Volume 2, Issue 6. Pp. 532–543.
 9. Who are indigenous peoples? URL: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf (date of access: 28.05.2023).
 10. Watters, L. Indigenous Peoples and the Environment: Convergence from a Nordic Perspective. *UCLA Journal of Environmental Law and Policy*. 2002. 20(2). Pp. 237–304.
 11. Graham, L., Friederichs, N. Indigenous Peoples, Human Rights, and the Environment. Yale Human Rights and Environment Dialogues Report. 2011. No. 12-01. URL: <https://ssrn.com/abstract=1979745> (date of access: 15.07.2023).
 12. Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No. 107). URL: www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C107 (date of access: 23.04.2023).
 13. Understanding the Indigenous and Tribal People Convention, 1989 (No. 169). Handbook for ILO Tripartite Constituents. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_205225.pdf (date of access: 22.07.2023).
 14. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment A/HRC/37/59. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/37/59&Lang=E> (date of access: 27.05.2023).
 15. Draft Principles on Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts (adopted by the International Law Commission at its 73rd session in 2022). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/8_7_2022.pdf (date of access: 13.07.2023).
 16. Introduction to the Human Rights Committee. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr/introduction-committee> (date of access: 10.07.2023).
 17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 29.05.2023).
 18. Chief Bernard Ominayak and Lubicon Lake Band v. Canada (CCPR/C/38/D/167/1984): Decision of the UN Human Rights Committee (HRC), 26 March 1990. URL: <https://juris.ohchr.org/casedetails/665/en-US> (date of access: 30.04.2023).
 19. UN Human Rights Committee, General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) 1994. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F21%2FRev.1%2FAdd.5&Lang=en (date of access: 21.07.2023).
 20. Indigenous Peoples and the United Nations Human Rights System. Fact Sheet No. 9/Rev.2. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/fs-9Rev.2.pdf> (date of access: 05.05.2023).
 21. Sessions of the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues (UNPFII). URL: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/unpfii-sessions-2/sessions.html> (date of access: 28.05.2023).
 22. Human Rights Council resolution A/HRC/RES/51/16. Human rights and Indigenous Peoples: mandate of Special Rapporteur on the rights of Indigenous Peoples. URL: <https://daccess-ods.un.org/tmp/7174226.6416547.html> (date of access: 24.04.2023).
 23. Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples A/HRC/36/46. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/330/97/PDF/G1733097.pdf?OpenElement> (date of access: 12.07.2023).
 24. Grote R. On the Fringes of Europe: Europe's Largely Forgotten Indigenous Peoples. *Amer-*

- ican Indian Law Review*. 2006. Vol. 31, No. 2. Pp. 425–443.
25. The Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities of 1 February 1995. URL: <https://rm.coe.int/t/16800c10cf> (date of access: 26.04.2023).
 26. Parliamentary Assembly Resolution 2400 (2021). Combating inequalities in the right to a safe, healthy and clean environment. URL: <https://pace.coe.int/en/files/29523/html> (date of access: 26.04.2023).
 27. Heinämäki L. Chapter 10: Indigenous peoples' environmental human rights - from objects of protection towards stewardship: assessment of current international standards. *Research Handbook on the International Law of Indigenous Rights*. 2022. Pp. 169–201.
 28. Lixinski L. Regional Indigenous Rights and the (Dis)Contents of Translation: A View from Latin America). *Research Handbook on the International Law of Indigenous Rights*. Edward Elgar, 2022. Pp. 12–26.
 29. IACHR Resolution on Special Protection for Indigenous Populations. Action to Combat Racism and Racial Discrimination, OEA/Ser.L/V/II/.29 Doc. 41 rev., 1973. URL: <https://www.oas.org/en/sla/docs/ag03787E01.pdf> (date of access: 21.07.2023).
 30. Fourth Report on the Situation of Human Rights in Guatemala. Inter-American Commission of Human rights, OEA/Ser.L/V/II.83, 1993. URL: <http://www.cidh.org/countryrep/Guatemala93eng/chapter.3.htm> (date of access: 25.04.2023).
 31. IACHR: Rapporteurship on the Rights of Indigenous Peoples. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=/en/iachr/r/DPI/default.asp> (date of access: 20.07.2023).
 32. A 17-Year Wait Pays off for Indigenous Peoples. URL: https://www.oas.org/en/media_center/press_release.asp?sCodigo=E-075/16 (date of access: 23.04.2023).
 33. American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples AG/RES.2888 (XLVI-O/16) (June 15, 2016). URL: <https://www.oas.org/en/sare/docs/DecAmIND.pdf> (date of access: 23.04.2023).
 34. IACHR Resolution No. 3/2021. Climate Emergency: Scope of Inter-American Human Rights Obligations. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decision/pdf/2021/resolucion_3-21_ENG.pdf (date of access: 05.07.2023).
 35. IACHR: Rapporteurship on the Rights of Indigenous Peoples. Thematic Reports URL: <https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/IACHR/R/DPI/InformesTematicos.asp> (date of access: 29.07.2023).
 36. Indigenous People's Traditional Knowledge Must Be Preserved, Valued Globally, Speakers Stress as Permanent Forum Opens Annual Session. URL: <https://press.un.org/en/2019/hr5431.doc.htm> (date of access: 21.07.2023).
 37. Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v Nicaragua. Inter-American Court of Human Rights, Judgment of 31 August 2001. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_79_ing.pdf (date of access: 21.04.2023).
 38. Case of the Yakye Axa Indigenous Community v. Paraguay. Inter-American Court of Human Rights, Judgment of 17 June 2005. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_125_ing.pdf (date of access: 22.07.2023).
 39. American Convention on Human Rights (adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969). URL: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm> (date of access: 21.07.2023).
 40. Case of the Indigenous Communities of the Lhaka Honhat (Our Land) Association v. Argentina. Inter-American Court of Human Rights, Judgment of 6 February 2020. URL: [corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_400_ing.pdf](https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_400_ing.pdf) (date of access: 02.04.2023).
 41. Indigenous Peoples in the African region. URL: https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/2013/Media/Fact%20Sheet_Africa_%20UNPFII-12.pdf (date of access: 28.05.2023).
 42. Resolution on the Rights of Indigenous Peoples' Communities in Africa ACHPR/Res.51(XXVIII)00. URL: <https://achpr.au.int/en/mechanisms/working-group-indigenous-populationscommunities-and-minorities-africa> (date of access: 24.04.2023).
 43. The Report of the African Commission's Working Group of Experts on Indigenous Populations/ Communities. URL: https://www.iwgi.a.org/images/publications/African_Commission_book.pdf (date of access: 24.04.2023).
 44. African Court & African Commission. URL: <https://www.african-court.org/wpa.fc/african-court-african-commission/#:~:text=The%20African%20Charter%20on%20Human,to%20as%20the%20Banjul%20Commission> (date of access: 10.07.2023).
 45. Case of the Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and Center for Economic and Social Rights (CESR) v. Nigeria (155/96). Af-

rican Commission on Human and Peoples' rights, Decision of 27 May 2002. URL: <https://achpr.au.int/en/decisions-communications/social-and-economic-rights-action-center-serac-and-center-economic-15596> (date of access: 23.04.2023).

46. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О, 2018. 168 с.